

Streszczenie popularnonaukowe

W stronę charakterystyki instytucji prawnych w kategoriach modeli

Z instytucjami prawnymi mamy do czynienia na co dzień. Zazwyczaj nawet nie zastanawiamy się, w jakim stopniu wpływają one na nasze życie społeczne – nie tylko w rodzinie czy w pracy, ale i wszędzie tam, gdzie obowiązują nas określone regulacje prawne. Instytucją jest zarówno prawo własności, jak i uniwersytet czy spółka. Można stwierdzić, że instytucje w pewnym sensie wspierają i koordynują nasze działania. Tworzą one jednak bardzo zróżnicowaną kategorię. Czym więc są, skąd się biorą i jak dokładnie działają? Nad naturą instytucji – także prawnych – zastanawiają się między innymi przedstawiciele nurtu ontologii społecznej, który od kilkudziesięciu lat rozwija się zwłaszcza na gruncie filozofii analitycznej. Zazwyczaj twierdzą oni, że instytucje prawne to swego rodzaju kompleksy reguł, które pełnią szczególne funkcje w naszym życiu społecznym. Określają prawne znaczenie pewnych grup osób czy przedmiotów, pozwalają przypisywać odpowiedzialność i realizować różnego rodzaju plany. Często są to również pewne role, które my sami przyjmujemy, żeby móc funkcjonować w świecie relacji prawnych. Czy takie rozumienie instytucji jest jednak wystarczające, aby skutecznie posługiwać się tym pojęciem w wyspecjalizowanych kontekstach, do jakich zaliczyć można na przykład stosowanie prawa?

Wydaje się, że nowe światło na zagadnienie instytucji prawnych może rzucić filozofia nauki, której przedstawiciele co najmniej od połowy XX wieku badają problematykę modeli. Z modelami również stykamy się w naszym codziennym życiu – odzwierciedlają one pewne fragmenty rzeczywistości, pozwalają je lepiej opisać i zrozumieć, a zatem także lepiej sobie z nimi radzić. Podobnie jak instytucje prawne, modele stanowią pewne odpowiedniki naturalnych czy społecznych zjawisk, dzięki którym możemy ustalać zachodzące między tymi zjawiskami relacje albo podejmować skuteczniejsze działania, gdy skorzystamy z wyznaczonych przez nie wzorców postępowania. Modele są jednak pojęciem praktycznym – oznaczającym pewne narzędzia, którymi posługują się naukowcy z różnych dziedzin, aby przeprowadzać wnioski czy przewidywania, a także po to, by dzielić się wynikami swoich analiz.

Dokładniejsze porównanie tych dwóch kategorii, instytucji i modeli, może pozwolić nam lepiej zrozumieć naturę i działanie instytucji prawnych, a także opisać je w taki sposób, że przestaną być czymś tylko intuicyjnie zrozumiałym (a zarazem interesującym wyłącznie dla filozofów) i zaczną pełnić praktyczną funkcję w naszym radzeniu sobie z problemami prawnymi. Dzięki temu możliwe będzie również zaproponowanie ogólniejszych wskazówek dotyczących konstruowania modeli w naukach prawnych, które jest wciąż mniej popularne niż w innych naukach społecznych – takich jak chociażby ekonomia czy zarządzanie.

Głównym celem badawczym projektu będzie zatem przeformułowanie ogólnego, ontologicznego ujęcia instytucji prawnych w bardziej precyzyjnych kategoriach modeli reprezentujących. Zostanie ponadto zbadana rola modelowania w metodologii nauk prawnych. W pierwszej kolejności posłuży do tego analiza literatury dotyczącej modeli w filozofii nauki, zwłaszcza dotyczącej tych dziedzin związanych z naukami prawnymi, w których takie modele są już powszechne. Zostaną również wypracowane i dostosowane podstawowe schematy metodologiczne. Następnie konieczne będzie określenie rzeczywistej i potencjalnej roli modelowania w naukach prawnych: co teoretycy prawa mają na myśli, gdy mówią o modelowaniu? Jak formułują idealizacje? Czy używają pojęcia modelu w sposób podobny do tego znanego z innych nauk społecznych? A jeśli nie, to czy bardziej adekwatna koncepcja modelowania mogłaby rozwiązać niektóre problemy teoretycznoprawne? W dalszej kolejności zagadnienia z obszaru ontologii społecznej, w szczególności pojęcie instytucji, zostaną przeanalizowane z wykorzystaniem koncepcji modeli reprezentujących. Powinno to umożliwić przeformułowanie charakterystyki instytucji prawnych w bardziej precyzyjnych i operatywnych kategoriach modeli.